

Ennek ellenére a végső döntés a bíróság hatáskörébe tartozik és egyes esetekben a bíró felülírja a CSCSK döntéseit. Az ide vonatkozó példák iránymutatásul szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a bíró mely esetekben nem tartja alkalmazhatónak a CSCSK-t. Fontos, hogy a terv lefedje mindazokat a területeket, amelyek a bíró számára jelentőséggel bírnak annak biztosítása érdekében, hogy a család – amennyire lehetséges – kézben tartsa a folyamatot, illetve, hogy az állam és a bíróság csak minimálisan mértékben kerüljön bevonásra. Ily módon a résztvevő gyermekek és fiatalok számára a CSCSK a lehető legjobb eredményeket biztosítja, illetve mint elsődleges mechanizmus elősegíti a törvény alapelveinek megerősítését.

A gyermekvédelemi gondoskodás és a fiatalok igazságszolgáltatása területén tapasztalt eredmények arra engednek következtetni, hogy a CSCSK modell alkalmazásának lehetőségét más olyan területen is meg kell vizsgálni, ahol a családoknak a bíróság támogatására van szüksége.

Remélem, hogy az itt elhangzott ajánlások, amelyek a CSCSK mint egy olyan eszköz felhasználására irányultak, amely az egyeztetésen alapuló gyermekvédelmi eljárásokban elősegíti a gyermekek és a tágabb család bevonását, illetve lehetőséget nyújt arra, hogy a családon belüli erőszak áldozatai több támogatáshoz jussanak, mindkét területen a megoldások alapjait képezzék.

A gyermekvédelmi szakellátásban élők speciális helyzete

■ ÉLMÉNYPEDAGÓGIA A GYERMEKOTTHONOKBAN

■ BEVEZETÉS – TÉMAVÁLASZTÁS¹

Egyetemi gyakorlataim, illetve a Budakeszi úti Utógondozó Otthonban végzett munkám során gyakran szembesültem azzal, hogy a gyermekotthonokban nevelkedő gyerekek és fiatalok önbizalma, önértékelése, belső motivációja, kitartása igen alacsony szinten van, konfliktuskezelő, problémamegoldó képességük fejletlen; illetve láttam azt is, mennyit unatkoznak, nem tudják, mivel töltsék el a szabadidejüket. Mivel az egyetem alatt találkoztam már az animáció, tapasztalati tanulás, élménypedagógia fogalmaival, azt gondoltam, ebbe az irányba kéne elindulni, és így szerveztem Capoeira edzést a Zirzen Janka Gyermekotthon növendékeinek. Mivel ebben a sportban sok az akrobatikus elem, látványos figura, közösségi szellem, alapja az összetartozás és az egyenlőség, viszont hiányzik belőle a tényleges agresszió, alkalmasnak tűnt arra, hogy a gyerekek érdeklődését felkeltse, a gyakori sikerélmények növeljék kitartásukat, önbizalmukat, motivációjukat, levezessék indulataikat, a légkör révén pedig jobban tiszteljék és elismerjék egymást. A gyerekek nagyon lelkesen kezdtek, sokáig úgy tűnt, tényleg megfogta őket valami. Különböző okok miatt azonban a program elsikkadt, az edzések elmaradtak. Miután a program kudarcot vallott, egyre inkább foglalkoztatott, milyen más lehetőségeket lehetne megragadni a fenti célok elérése érdekében. Ezért döntöttem úgy, hogy jobban elmélyülök a hazánkban még kevésbé ismert és alkalmazott élménypedagógia témakörében. Ausztriában, Bécsben ez már bevettebb és a gyermekvédelemben is gyakrabban alkalmazott módszer; Erasmus Ösztöndíjam révén lehetőségem nyílt rá, hogy az osztrák elmélettel és gyakorlattal is megismerkedjem.

■ A GYERMEK- ÉS LAKÁSOTTHONOKBAN NEVELKEDŐ GYERMEKEK SPECIÁLIS HELYZETE

■ Az intézményrendszerőről

A szakellátás intézményeiben nevelkedő gyerekek szocializációja többnyire hiányos vagy sikertelen. Különösen jellemző ez a bántalmazás vagy elhanyagolás, illetve szüleikkel való konfliktus miatt intézetbe kerültekre. Aki a szakellátásba kerül, mindenképpen speciális szükségletekkel bír, függetlenül attól, hogy a szakértői bizottság speciális szükségletűnek ítéli-e meg a

gyermeket vagy sem. A gyakorlatban a speciális gondozásba vétel „nem mindig a szakmai érvek, illetve a vizsgálat eredményeként dől el. Alapvetően a korábbi időszakhoz hasonlóan a meglévő szabad férőhelyek határozzák meg a gondozási helyet. Az Országos Szakértői Bizottság javaslatára férőhely hiányában a gyerekek várólistára kerül. Így hosszabb ideig korábbi gondozási helyén – ahol nem biztosítottak a megfelelő körülmények – marad.” Emellett „a szigorú feltételek hatására a fenntartó önkormányzatok több megyében a speciális szükségletű gyermekek ellátását szolgáló férőhelyeket megszüntették és azokon a továbbiakban normál ellátást biztosítottak”.²

¹ A dolgozat megírásához nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek hasznos tanácsaiért és bátorításáért, valamint a Budakeszi úti Utógondozó Otthonnak és a Zirzen Janka Gyermekotthonnak, illetve mindazoknak, akik adatgyűjtésemet segítették.

² Állami Számvevőszék: Jelentés a helyi önkormányzatok és a gyermekvédelmi szakellátási tevékenységének ellenőrzéséről 2004.

■ AZ ELLÁTÁSBAN LÉVŐ GYEREKEKRŐL

■ Viselkedészavarok

Viselkedészavarról akkor beszélünk, ha az egyén viselkedése negatív irányban eltér a mások által elvárttól. Az általános szóhasználatban idetartozhat az agresszió, a cselekvési zavarok, a kontaktusnélküliség, a túlérzékenység, a kapcsolati függőség, a megtévesztés, a hazudozás, a lopás, a motorikus nyugtalanág, a tikkelés, a rongálás stb.

Kialakulásuk okaiban veszélyeztető tényező lehet, és labilitást okoz a viselkedésben az anyagi hátrány és a szociális sérülések, az egyént túlterhelő sorozatos kudarchelyzetek vagy a szubjektíven terhesnek érzékelt körülmények, valamint az ingerszegény, feladatokban hiányos, strukturálatlan mindennapok. Ezek berögzülését, általánossá válását elősegíti, ha az egyén pozitív megerősítésként érzékeli a felé forduló figyelmet, illetve ha viselkedésével megfelel a ráragasztott címkének („rossz gyerek”), ami elindítja a negatív spirált. Az identifikációs-modellek hasonló magatartása, vagyis a szubkultúra hatása szintén fixálja a nem kívánatos magatartást.

A zavar kezeléséhez a gyermekotthonoknak kevés eszköz és erőforrás (idő, kapacitás) áll rendelkezésére. A közvetlen környezet hatása jelentősen befolyásolja a viselkedés alakulását, így tehát nem hagyható figyelmen kívül a gyermekotthon légköre, az ott élő gyerekek egymáshoz és nevelőikhez való viszonya. A viselkedészavaros gyerekek szociális kompetenciáinak szélesítéséhez, mások és önmaguk jobb érzékeléséhez, a különböző szociális összefüggésekben cselekvési lehetőségeiknek és tudásuknak bővítéséhez az élménypedagógia remek eszközt kínál, mert olyan helyzeteket idéz elő, ahol a cselekvés nem kikerülhető, tetteik következményei azonnal és közvetlenül megtapasztalhatók, a reflexió révén pedig az így szerzett tapasztalatok tudatosulnak.

■ Megküzdési stratégiák

Az élménypedagógia által kínált helyzetekben nagy szerepe van a küzdelemnek, amit az egyén önmagával, környezetével, illetve a kihívással szemben vív. A megküzdésben szerepet játszó személyiségdimenziók³ adnak irányt a megküzdési folyamatnak, meghatározzák, hogy az egyén milyen mértékben képes elviselni a különböző stresszhatásokat, illetve, hogy hogyan reagál rájuk.

Hogy valamelyest illusztráljam a gyermekotthonban nevelkedők helyzetét e személyiségtényezők szempontjából, egy korábbi kutatásomra hivatkozom, amelyet a Zirzen Janka Gyermekotthonban végeztem a Capoeira edzések megkezdése előtt (2004/05. tanév elején) azzal a szándékkal, hogy a tanév végén ismét felveszem velük a pszichológiai immunitás kérdőívet⁴. (PIK 2001.)⁵ A kutatás során vizsgáltam még a devianciák elő-

fordulását és ezek összefüggéseit a megküzdésért felelős személyiségtényezőkkel. Mivel a minta meglehetősen kicsi, és sem korra, sem nemre nem reprezentatív, a levont következtetéseket csak az adott gyermekotthon mikrokörnyezetére vonatkozóan értelmezhetjük. Véleményem szerint jellemző tendenciákat mutatnak.

A vizsgált gyerekek érzelmi- és impulzuskontrollja alacsony, pszichés energiáikat nem tudják az adott tevékenységre irányítani, figyelmük irányát nehezen kontrollálják, nemigen tartják kordában indulataikat, nem tudják azokat konstruktívan használni. Többségüknél a pozitív gondolkodás, leleményesség, szociális alkotóképesség, ingerlékenység, gátlás is gyenge volt. Az is kiderült, hogy a gyerekek többsége nem tud újfajta, „jobb” megoldást találni, csak a már használt viselkedést alkalmazza; nem képes átrendezni eddigi tapasztalatait a továbblépés érdekében, ezért inkább kerül az ilyen helyzetekkel való szembesülést. A segítség kérése és elfogadása szintén sarkalatos pont: vagy mindenben segítségért folyamodnak vagy nem képesek támogatást elfogadni.

■ Devianciák

A deviancia bármely formája mögött valamilyen alkalmazkodási rendellenesség sejthető. A gyermekotthonokban előforduló deviáns magatartások között találjuk az antiszociális magatartást, az agresszivitást (az auto-agresszivitás is ide sorolandó), az oppozíciót, a hazudozást, a lopást, az iskolakerülést, a vandalizmust, a szabályokkal való sorozatos szembekerülést, a drog- és alkoholfogyasztást, az öngyilkossági kísérletet, a szökést. A 12-13 évesek és a náluk idősebbek körében kiemelkedő jelentőséggel bír a kortárs csoport hatása, amihez a gyermekotthonban hozzájárulhat az elfogadottságra való törekvés, a vagányság bizonyítása, a „csicskáztatás” elkerülése, a saját erő és keménység megmutatása, a belső hierarchiában elfoglalt hely javítása vagy stabilizálása.

A már idézett kutatásban dokumentációelemzéssel, 14 dimenziót⁶ érintően vizsgáltam a deviancia jelenlétét az egyes gyerekeknél. Bizonyos viselkedéseknél a gyerekek szélsőséges képet mutattak: vagy egyáltalán nem jellemző rájuk az adott magatartás, vagy nagyon is gyakran előfordul. Ilyen például az iskolai hiányzás és a szökések.

Bár a rendőrségi ügyeket, alkohol-, drogfogyasztást, önvészélyességet nézve ugyan kevesekre jellemző a durva gyakoriság a gyerekek csaknem felének volt már dolga a rendőrséggel valamilyen ügyben, fogyasztott már alkoholt vagy drogot. Interjúim során azt tapasztaltam, hogy az intézményvezetők, illetve a kollégák általában azt állítják, náluk nem, legfeljebb más intézményben fordul elő kábítószer-fogyasztás. Ennek oka lehet, hogy a nevelők akarva vagy akaratlanul nem ismerik fel a drogozás jeleit, tüneteit, vagy nem akarták ezt a problémát feltárni előttem az intézmény iránti lojalitásból. Tapasztalataim szerint azonban előfordul a szipuzás, az öngyújtógáz beinhalá-

3 Oláh Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény*, Budapest, Trefort Kiadó, 2005.

4 A *Pszichológiai Immunitás Kérdőív* 16 személyiségtényezőt vizsgál 80 itemen keresztül (minden személyiségtényezőre 5 állítás vonatkozik). Az állításokat 4-es skálán kell osztályozni a válaszolónak aszerint, hogy mennyire érzi jellemzőnek őket magára. Így, aki mindenre 1-est jelöl meg 5, aki mindenre 4-et ad, az 20 pontot ér el személyiségtényezőként. Minél magasabb a pontszám, annál erősebb, jobban működő az adott személyiségtényező.

5 A kérdőív megtalálható Oláh Attila: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény* (Budapest, Trefort Kiadó, 2005.) című könyvének 108-111. oldalán

6 iskolai hiányzások, szökések, rendőrségi ügyek, drogfogyasztás, alkoholfogyasztás, szabálytartás, dühkitörések, önvészélyesség, moralitás, panaszok a magatartásra, iskolai / munkahelyi előmenetel, viselkedés ingadozása, együttműködés, sodorhatóság

lása, esetenként a marihuána, valamint a „party-drogok” (speed, ecstasy) használata, ez utóbbiak inkább a nagyobbak (17-18 évesek, illetve utógondozói ellátásban lévők) körében.

A lopás szorosan összefügg a koragyermekkori nélkülözéssel, illetve szeretethiánnyal. A gyermek mintha ezt akarná pótolni a birtoklással, és kezdetben nem is tudatosul benne, hogy másét veszi el.

A suicid cselekedetekről a kutatás alapján elmondható, hogy minél kevésbé képes valaki belemerülni egy adott tevékenységbe, minél kevésbé nyitott az új iránt, annál inkább hajlamos önvészélyes magatartás felvételére. Továbbá önkárosító késztetés jelenhet meg, ha az egyén nem érzi úgy, hogy kezelni tudja az adódó helyzeteket, ha nem érzi őket előre, és nem tud a maga számára értelmes célokat találni.

A tágabb környezet hatásai sem elhanyagolhatóak a devianciákkal kapcsolatban. Az iskolai kudarcok, az érzelmi támogatás, a védelem hiánya, a más közösségbe vágyódás fogékonyra tesznek a csábításokra, a kortárs csoport mintáinak követésére, ami kialakíthatja a kriminális identitást. A kutatás alapján az derült ki, hogy minél alacsonyabb pontszámot ér el valaki egy pszichológiai immunitást jelző dimenzióban, annál valószínűbb a deviáns viselkedés előfordulása. A legtöbb kölcsönhatást az öntisztelettel és az impulzuskontrollal találtam, ezek gyengéssége tehát a legtöbb deviánsviselkedésre.

■ Motiváció

Mind saját tapasztalataim, mind a gyermekotthonokban dolgozókkal készített interjúim arra mutatnak, hogy a rendszerben lévő gyerekek belső motivációja igen alacsony. Maguktól nehezen találnak elfoglaltságot, még a szabadidős tevékenységekre is noszogatni kell őket. Valószínűleg a gyakran megtapasztalt sikertelenségek váltják ki a kudarcok elkerülésére indító késztetéseket.⁷ A kudarc teszi őket motiválatlanná a további próbálkozásokkal szemben. Frank Grant, angol szociális munkás és kalandterapeuta szerint a motiváció nem szükségszerűen természetes emberi jellemvonás, azt a tanulás valamilyen formája generálja, így a külső támogatás szükséges lehet az egyes személyek motivációs szintjeinek megtalálásához.⁸ Ha a siker valószínűsége túl nagy, túl egyértelmű, illetve túl kicsi, a motiváció mindkét esetben alacsony lesz. Gátló tényező lehet a szorongás is. Ahhoz, hogy a szorongáson felülkerekedjék, az egyénnek arra van szüksége, hogy minél több megoldási mód álljon rendelkezésére, így lehetősége nyílik a választásra. Ilyen repertoár a rendszerben lévő gyerekek döntő többségének nem áll rendelkezésére, de az élménypedagógia szélesítheti a kínálatot.

Mivel a gyermekotthonban élőknek komoly önbizalomhiányuk van, és kerülnek a szubjektív kudarcot valószínűsítő helyzeteket, egyértelmű, hogy esetükben e motívumok központi jelentőségűek. Amit talán a legnehezebb beláttatni velük, és erre szintén alkalmas lehet az élménypedagógia, az, hogy az igazi

⁷ Valamint a minta hiánya, nem láttak korábban és ezek szerint az otthonban sem jó modelleket, nem kapnak segítséget ehhez. (A szerk.)

⁸ Elhangzott 2006. Május 5-én, Miskolcon, az Ösvény Nemzetközi Kalandterápiás és Élménypedagógiai Konferencián. Frank Grant honlapja: <http://www.mosaicscumbria.co.uk/>

öröm eléréséhez előzőleg erőfeszítés kell. Az olyan tevékenységek, melyek áramlat-élményhez juttatják az egyént, éppen megfelelő mértékű kihívást és fejlődési lehetőséget rejtenek magukban, egy irányba terelik a koncentrációt, és olyan sikerélményt nyújtanak, amelyek teljes megelégedéssel töltik el az egyént⁹. Az áramlat-élmények tehát önmagukban motiváló hatásúak. Az élménypedagógia programok alatt a motiváció nem félelemből, hanem örömből táplálkozik, vagy másképp: a teljesítményre való ösztönző erő nagyobb, mint a kudarcotlól való szorongás, vagy a kitérés nagyobb kudarcot jelent, mint a tevékenység esetleges sikertelensége.

Ha a gyermekotthon és a család értékrendje nagyban eltér egymástól, a gyermek két tűz közé kerül, és könnyen sajátját el kétfajta, egymással ellentétes viselkedésmódot; megtanulja, mikor melyiket célszerű alkalmazni, és a számára meggyőzőbb hatásokat építi be mélyebben személyiségébe. Ez jelentős károkat okozhat erkölcsi fejlődésében. E folyamat ellenében ható erő, ha a gyermekotthon: megtanítja a gyermeket a felelősségvállalásra; biztosítja a közösségbe való beilleszkedését, az odatartozás örömet és biztonságát; megtalálja azt az elemet, ami a gyermeket a pozitív végpont felé húzza; megfelelő célokat állít, és segít azok elérésében. Az élménypedagógiai projekteknél kifejezetten és célzottan ezek a tényezők jelennek meg.

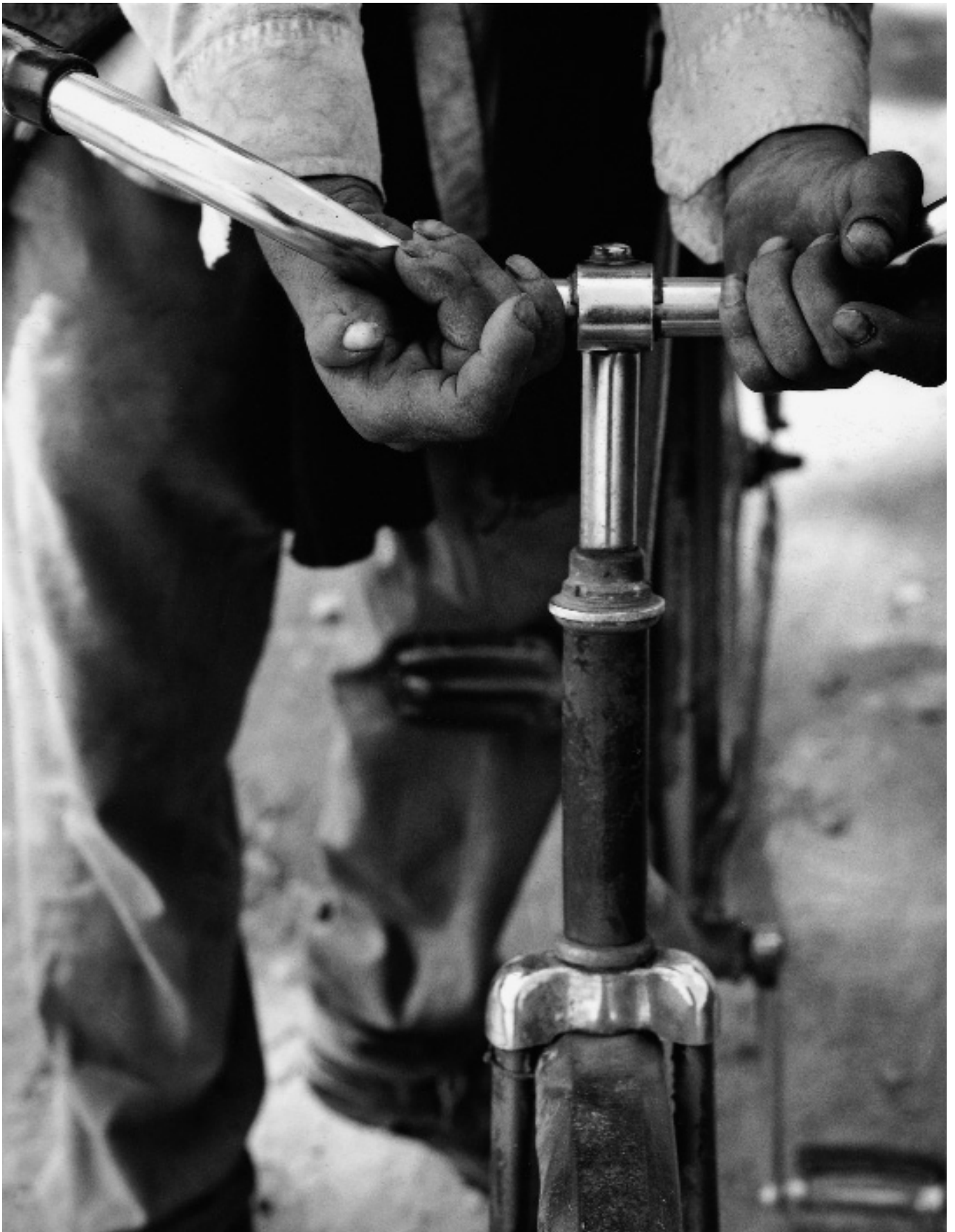
■ Szabadidő és unalom

A gyermekotthonban élő gyermekek közül sokan nem tudják hasznosan eltölteni szabadidejüket. Az unalom, az „együtt lógás” előszobája lehet a deviáns megnyilvánulásoknak: az idő múlása közben esetleg isznak is, kábítószerhez nyúlnak, egymás előtti felvágásból lopnak. Ha a struktúra hiányos, az unalom könnyen játszmák és veszedelmes helyzetek felé sodorhatja az embert. A kínzó ürességet kitöltendő két út kínálkozik: az alvás, illetve a túl-program. Az alvásnak alternatívája lehet a tévézés. Az ingerszegény környezet nemcsak unalomhoz vezet, hanem kifejezetten rombolóan is hathat, mint azt az '50-es években, Kanadában végzett kísérletek kimutatták.¹⁰ E kísérletek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a semmittevés, az ingerek és feladatok hiánya, különösen gyerek- és fiataloknál, jelentősen hátráltatják, illetve megzavarják a fejlődést.

A szabadidő szervezése (nem feltétlenül intézményen belül) azért is fontos, hogy a gyerekeknek alkalmuk nyíljon örömteli élmények és feladatok megtapasztalására, amelyek személyiségük fejlődése szempontjából is rendkívül hasznosak. A sikerélmény növeli az önértékelést és a magabiztosságot, és a közös élményben szerzett áramlat tapasztalata a megküzdési stratégiákban hozhat előnyös változást, valamint tanulásra ösztönöz. Az

⁹ Csikszentmihályi Mihály: *Flow Az áramlat*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001.

¹⁰ A kísérleti alanyoknak napi 20 dollárt ajánlottak, melyért cserébe egy üres szobában bekötött szemmel és kézzel kellett fekvüdniük, és hallani sem hallottak semmit. Kezdetben az alanyok sokat aludtak, de később a helyzet elviselhetetlenné vált számukra. Motorikus nyugtalanság, gondolkodási zavarok jelentkeztek náluk, hallucináltak és az intelligencia tesztrel mért eredményeik jelentősen romlottak, egyszerű feladatokat sem voltak képesek megoldani, és világmépiük is jelentősen torzult. A kísérletet egyikük sem bírta tovább 2-3 napnál. (Kresch - Crutchfield, 1992. és Ranschburg, 1983.)

élménypedagógiában szervezett különböző programok során a gyerekek számos, a szabadidő hasznos és élvezetes eltöltésére tanító lehetőséggel ismerkedhetnek meg

■ Az érzelmek és a gyermekotthoni nevelés

Az intézeti nevelés jelentős hátrányokat és lassulást jelent az érzelmek kifejlődésében, mivel nincsen jelen egy konkrét anyafigura, a tanulási helyzetek száma redukált, a mindennapi helyzeteket monotonia jellemzi. (Yarrow, 1964.)¹¹ A hat hónapos kor előtt csecsemőotthonba kerülők esetében sérül az emocionális kapcsolatteremtés képessége, a függőség kiépülése után bekerülők pedig folyamatos és erős szeretethiányt mutatnak. Ebből kifolyólag igyekeznek rendkívül szeretetreméltóan viselkedni, de a visszautasítás nem fáj nekik, és ők maguk is emocionálisan hűtlenek, vagyis mindenki egyformán fontos és ugyanakkor egyformán lényegtelen számukra. Ezzel a jelenséggel gyakran találkozhatunk a gyermekotthonokban a kisebbek körében.

■ Önismeret

A szakellátásban nevelkedők önismerete gyenge, valóságtól elrugaskodott; sokukra jellemző a Pán Péter-szindróma¹², amikor a serdülő nem akar és nem is tud elköteleződni, nem hajlandó felelősséget vállalni tetteiért. Átmeneti teret teremt magának, ahol az anya-kötődést szimbolizáló tárgyakkal veszi körül magát; tulajdonképpen álomvilágban él, a „Sehol-szigeten”.

Bianca Zazzo 1966-ban készített vizsgálatából kiderül, hogy – bár a kortárs csoport hatása a személyiség alakulására jelentős – a beilleszkedetség érzése minden serdülő korosztályban és mindkét nemnél inkább a családban, mint a baráti körben jellemző¹³. Vagyis a család nagyobb biztonságot nyújt, nehéz helyzetben a fiatalok inkább a családjukhoz fordulnak segítségért. A gyermekotthonokban nevelkedők esetében egyrészt megkérdőjeleződik a család mint biztos pont, másrészt a korábbi fejlődési deficitek itt hatványozottan mutatják meg hatásukat. A kamaszkoruk körül bekerülőknek pedig az identitásválságon túl a traumával, a családdal, a nevelőkkel, a többiekkel, a helyzettel, saját kétségeikkel is meg kell küzdeniük. Hogy a hátrány ne mélyüljön tovább, a fiatal ne szakadjon el teljesen a valóságtól, ne induljon el a könnyebb ellenállás felé, fokozott figyelem és alternatív módszerek alkalmazása szükséges.

■ ÉLMÉNYPEDAGÓGIA

„Amit beindítottunk, az mozogni és működni kezd, és a kiteljesedés irányába hat azután is, ha már nem vagyunk jelen” (Eric Berne)

¹¹ Hivatkozik rá: Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1983. 53. o.

¹² Túri Zoltán: *Az elhúzódo serdülőkor* In: Járó Katalin (szerk.): *Játszmák nélkül Tranzakcióanalízis a gyakorlatban*, Budapest, Helikon, 1999.

¹³ Túri Zoltán: *Az elhúzódo serdülőkor* In: Járó Katalin (szerk.): *Játszmák nélkül Tranzakcióanalízis a gyakorlatban*, Budapest, Helikon, 1999.

¹⁴ Hivatkozik rá: Mérei Ferenc: *Az önismereti érzékenység a serdülőkor kezdetén* In: Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*, Budapest, Gondolat, 1976. 165. o.

A felsorolt problémák kezelésére a nevelőknek nem áll rendelkezésére elegendő és megfelelő erőforrás. Nincs rá elegendő idő, kapacitás: egyszerre több gyereknek is szüksége lenne rá csoporton belül, de a gondozónak egyéb technikai és adminisztrációs feladatai vannak. Ugyanakkor sok esetben megfelelő eszköz sem áll rendelkezésre. Az élménypedagógia alternatív megoldást jelent a problémák kezelésére.

■ Mi az élmény és az élménypedagógia?

Az élménypedagógia mint szakkifejezés csak a '80-as években került be az elméleti vitákba. Ezért is találkozhatunk a mai napig számos szinonimájával (kalandpedagógia, akciópedagógia, tapasztalati tanulás, kalandterápia, outdoor-módszer stb., és újabban a city bound is). A tágabb értelemben vett élménypedagógia tehát a tapasztalatot, az élményt, a meg- és átélést állítja a pedagógiai célkitűzések középpontjába. Az élmények önmagukban is segítik a személyiségfejlődést, hiszen általuk új helyzetekben tapasztalhatja meg magát az ember. Az élmény szokatlan és meglepő volta garantálja a maradandó emléket. Az élmény egyrészt folyamatként tekintendő, amelyben az ember aktív, tevékeny szereplőként éli meg a számára jelentős, különleges kihívást rejtő helyzetet, másrészt a reflektálás által tapasztalattá válik. Az élménypedagógia szempontjából ez azonban nemcsak az önkényes, bárhol, bárhogyan megélhető élményeket jelenti, hanem meghatározott, autentikus és intenzív élményeket, melyek a természetben vagy pedagógiailag indokolt környezetben történnek. Az élmények tudatosulásához, feldolgozásához elengedhetetlen a reflexió, hiszen az egyén csak ezután képes új tapasztalatait a hétköznapiakra vonatkoztatni és azokat cselekvési mintáiba beépíteni.

■ Az élménypedagógia célja

Az élménypedagógia alapvető céljai a képzésre és a nevelésre vonatkoznak. A módszer specifikussága abban rejlik, hogy átfogó (vagyis kognitív, érzelmi és motorikus) tanulási folyamatokon keresztül igyekszik a személyiségfejlődésre hatni. Ezen belül, célcsoporttól függően, a célok széles spektrumon mozognak a szociálpedagógiai kísérő intézkedésektől, a terápiás, hosszú távú alkalmazáson át az outdoor jellegű rövid projektekig. A célok Simon Priest¹⁴ szerint négy nagy csoportba oszthatók.

Szabadidő és pihenés

„rekreációs programok”
hangsúly: affektív célok

Képzés

„oktatási programok”
hangsúly: kognitív célok

Tréning

„fejlesztő programok”
hangsúly: viselkedésre
vonatkozó célok

Terápia

„terápiás programok”
hangsúly: terápiás célok

Hackmair – Michl, 2002. alapján

¹⁴ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

A „szabadidő és pihenés” fogalma gyakran félreértésekhez vezet. A nyaralás önmagában még nem élménypedagógiai program, akkor sem, ha hasonló játékokat alkalmazunk.

Amesberger¹⁵ négy célirányt különböztet meg: a személyiségfejlesztést, a szociális kompetenciák tágítását, az értékrend változását, a szociális érzékenység növelését. Az önbizalom felépítése, az én-hatékonyság erősítése, az önkontroll és az önértékelés javítása, valamint az önállóság és a döntésképesség gyakorlása mind a személyiségfejlesztés szolgálatában áll. A programok során az ember elkerülhetetlenül szembesül képességeivel, szükségleteivel és problémáival. Az emberközi kapcsolatok és csoportdinamikai folyamatok a kritika- és konfliktuskezelési, valamint a kommunikációs képesség fejlődése, a csoportfolyamatok érzékelése, a szerepviselkedések és a felelősségvállalás elsajátítása által a szociális kompetenciák fejlődését segítik elő. A (filozófiai) értékek és életstílus változása a természettudatosság fejlődésétől várható, míg a szociális témák által a résztvevők érzékenyebbé válnak az igazságosság / igazságtalanság, hatalom, szexizmus stb. kérdéseivel kapcsolatban. A résztvevők mind a természetről, mind a szociális kapcsolataikról többet tudásra tesznek szert. Az élménypedagógiai projekt a kész technikai képességeket és készségeket megkérdőjelezi, és a természet (újra)felfedezésének irányába hat.

■ Az élménypedagógia alapvetései

Heckmair és Michl definíciója alapján az élménypedagógia cselekvésorientált, példajellegű tanulási folyamatokkal teli módszer, amelyben a fiatalok fizikai, pszichés és szociális kihívásokkal találkoznak. Ezek segítik a személyiségfejlődést, és erősítik a környezetben / létteremben való személyes jelenlétet¹⁶. Élménypedagógiának tekinthető minden olyan tevékenység, amely médiumként vagy eszközként használja a kalandot, a természetet, a játékokat, a kezdeményező feladatokat, a közösséget, hogy viselkedésváltozást, nevelési, személyiségfejlődési vagy terápiás célt elérjen. Az élménypedagógiának emellett preventív hatásai is vannak. Az élménypedagógiában kulcsfontosságú a tevékenység, amely azonban nem cél, hanem eszköz ahhoz, hogy az egyén magával és a csoporttal megtalálja a hangot, működni tudjon, a folyamatok során megismerje magát és szerepét.

A módszer tanulási folyamata három lépésre osztható:

1. Az élmények révén kibillenteni az egyént addigi egyensúlyhelyzetéből. Így az új helyzetek, információk szembekerülnek az egyén addig alkalmazott, megszokott cselekvési módjával.

2. Az új problémák, és ezek újfajta megoldásai sikerélményt adnak, és megerősítik a személy önbizalmát; az új ke-

zelési módok alternatívaként jelennek meg viselkedésmintájában.

3. A reflexiók révén elmélyülnek, illetve tudatossá válnak az új tapasztalatok, így létrejöhet a transzfer, azaz az egyén az új viselkedés- és cselekvési mintákat a hétköznapi helyzetekben is képes lesz alkalmazni.

Az élménypedagógiai módszereknek hat alapvető kritériumnak kell eleget tennie:

- **Cselekvésközpontúság és teljesség.** Ez azt jelenti, hogy mindent közvetlen tapasztalatok alapján tanít, megszólítva és igénybe véve a testi, szellemi és lelki dimenziókat egyaránt. Olyan szituációkat teremt, ahol a cselekvés szükség-szerű, a döntés elhárítására vagy a helyzetből való kilépésre kevés lehetőség nyílik. Az események, amelyeket az ember maga él át és a tapasztalatok, amelyeket tevékenysége közben szerez, sokkal mélyebben hatnak a személyiségre, mint a „másodkézből kapott tapasztalatok”.
- **A helyzeteknek tétje van; közvetlen tapasztalatokat adnak.** Tehát a cselekvés következményeiből levonhatók a tanulságok, a tanulási tartalom a szituáció kontextusából kiderül. Az azonnal látható hatásoknak köszönhetően az egyén inkább hajlandó a felelősségvállalásra, mint a hétköznapi szituációkban. A legpregnansabban ez az alapvető létszükségletek terén ragadható meg.
- **Csoportorientáltság.** Mivel magunkat mások visszajelzései alapján határozzuk meg, a csoportnak kiemelt szerep jut az élménypedagógiai projektek során. Az egymásra utaltság kölcsönös függést és segítséget hív elő. Az egyéni felelősségvállalás erősödik, a siker érdekében az egyénnek konfrontálódnia kell saját és mások erősségeivel és gyengeségeivel, meg kell oldania a konfliktushelyzeteket, el kell tudnia viselni a csoport nyomását. Ily módon erősödik az együttműködésre való készsége és a visszajelzéseknek, valamint saját működésének és ennek következményeinek megtapasztalása folytán kész viselkedésmintáinak változtatására is.
- **Kihívás.** Az élményeknek szokatlanoknak kell lenniük, hogy a résztvevő megtapasztalhatta, esetleg tágíthassa saját határait. Az egyéni határérzékelést tiszteletben tartva, fizikai veszélyeztetés vagy pszichikai túlterhelés nélkül szembesülhet testi teljesítőképességével, erejének mobilizálási lehetőségével.
- **Cserehatás; akció – reflexió.** Ez biztosítja, hogy az egyén ne csak átélje, hanem meg is értse azt, ami történik vele. Ehhez a szervezőnek mindent a lehető legjobban meg kell terveznie, visszajelzésekkel kell segítenie a résztvevőket.
- **Önkéntesség.** A tanulási eredmény nem kikényszeríthető, ezért alapvető a motiváció és a döntési szabadság mind a részvétel eldöntésekor, mind a program során végig. Ez a határelmények miatt is lényeges. Így a sikerek és a kudarcok is az egyén felelősségére tartoznak.

¹⁵ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

¹⁶ Heckmair B. - Michl W.: *Erleben und Lernen. Einstieg in die Erlebnispädagogik*. 4. erweiterte und überarbeitete Auflage, Luchterhand, Neuwied 2002. 90. o.

■ Tanulási modellek

Az élménypedagógiában három tanulási modellt különböztethetünk meg. Az első, „The mountains speak for themselves” (A hegyek magukért beszélnek)-modell, a természet a legjobb tanítómester elvet követi. Ilyenkor a résztvevőre van bízva, hogy a természetes környezetben megtapasztaltakat hogyan dolgozza fel, ezért itt nem is jelennek meg egyénre szabott célok. A modell abból indul ki, hogy a természetben megélt helyzet önmagában előidézi változásokat az egyénben. A második, „Outwar Bound Plus”-modellben már megjelenik a reflexió is annak érdekében, hogy a megélt élmények tapasztalattá és ily módon tudássá váljanak. Ez a modell kifejezetten a személyes igényekre koncentrál. Kritikusai leginkább a túlzott reflektálást kifogásolják, mert ha az túl erősen van jelen, elnyomhatja magát az élményt, illetve nem ad teret olyan tapasztalatoknak, amelyek nem voltak az eredeti célkitűzésbe foglalva. Az élmény közbeni fokozott tudatos jelenlét gátolja az átélés teljességét. A harmadik, „Metaforikus”-modell ezért különösen figyel arra, hogy a reflexió, miközben segíti a tapasztalatszerzést, ne terhelje le túlságosan az élményeket. Ez a modell hangsúlyt fektet arra, hogy a tanulási helyzet hasonlítson a valóságos, mindennapokban megélt helyzetekhez, így könnyítve meg a transzfer lehetőségét. A központban tehát az akció van, a reflexió csak támogatja az elmélyülést. A metaforák használata a reflexió során azért is jelentős, mert erős a képszerúségük révén a résztvevők új nézőpontból érzékelhetik magukat és a valóságot. Például egy vihar lefolyása párhuzamba állítható a robbanó viselkedéssel.

Az élmény karaktere a megélni kívánt dimenzióktól függ. Így vonatkozhat testi-lelki folyamatokra, cselekvési és viselkedésmódokra, környezeti benyomásokra és emberek közti viszonyokra. Az élmény hatását befolyásolja a szociális környezet, illetve a szocializáció, ezért mindig a célcsoportnak megfelelő élménypedagógiai módszert kell választani, illetve a célkitűzéseket is a fejlődési lehetőségekhez mérten kell meghatározni. Egy élménypedagógiai programban mindig célként jelenik meg az egyéni személyiségtényezők fejlesztése és a szociális kompetenciák előmozdítása. A dolgozat első felében láthattuk, milyen lemaradásaik vannak a gyermekotthonban élő gyerekeknek mindkét dimenzióban. Az élménypedagógia alkalmas eszköznek kínálkozik ezek fejlesztésére, megjegyezve azt is, hogy annál hatékonyabb, minél tudatosabban összekapcsolódik más pedagógiai módszerekkel. Ezért rendkívül fontos, hogy ne csodamódszerként tekintsünk rá, hanem alternatív, kiegészítő eszközként.

Maga a tevékenység, melyet médiumként alkalmazunk, szinte bármi lehet. A klasszikus felfogás szerint a természetközelség a leglényegesebb, de mára már több városi projekttel is találkozhatunk (City Bound). Az **1. sz. táblázatban** felsorolunk néhány tevékenységet, azok jellemzőit, illetve a bennük rejlő tanulási és tapasztalati lehetőségeket, hogy vázoljuk az élménypedagógia sokszínűségét.

1. számú táblázat

MATTHIAS KAISER: ERLEBNISPÄDAGOGIK, 1999. ESSEN KÉZIRAT ALAPJÁN

TEVÉKENYSÉG	JELLEMZŐK	TANULÁSI ÉS TAPASZTALATI LEHETŐSÉGEK
Hegymászás, sí-, kerékpártúra, vándortábor	Az idő felfedezése, többrendbeli tervezési és együttdöntési lehetőségek, fizikai kihívások	- Természet-tudatosság, - testi tapasztalatok, - másokra tekintettel lenni, - individualitás és a csoport megtapasztalása, - tervezési kompetenciák, - felelősség, - kitartás fejlődése
Éjszakázás a szabadban	Az éjszakai kunyhó építése és a szabadban való éjszakázás fejlesztik az újra és ismeretlenre való nyitottságot, befogadási készséget. A többnapos projekt még intenzívebben konfrontál a természet ritmusával és erősebb hatást ér el a magáraulaltság érzésével.	- mindennapi kompetenciák fejlesztése, - természet-tudatosság, - egyedüllet megélése, konfrontáció önmagával, - önbizalom, - önreflexió
City Bound	A város és a hétköznapi helyzetek (újra) felfedezése és megtapasztalása, miközben új, szokatlan perspektívák elfogadása és megélése	- mindennapi kompetenciák fejlesztése, - játék a tabukkal, - új megközelítések és látásmódok
Barlangászás	A sötét barlang kihívást jelent az érzékszerveknek, és lehetővé teszi, sőt kikényszerít egy újfajta érzékelést	az érzékszervek és az érzékelés fejlesztése, - megélni és beszélni a fizikai és a pszichikai megterhelésekről
Interakciós játékok, problémamegoldó feladatok, kezdeményező gyakorlatok	A résztvevők játék közben, a játék által tanulnak egymásról és magukról. A feladatok közös megoldásokat és kooperatív végrehajtást igényelnek	- a megérintéstől való félelem leépítése, - kommunikáció, - interakció, - bizalom, - együttműködés, - tervezési kompetenciák, - önmaga és mások érzékelése

TEVÉKENYSÉG	JELLEMZŐK	TANULÁSI ÉS TAPASZTALATI LEHETŐSÉGEK
Kajak, kenu, rafting	„Egy hajóban evezünk”; az együttműködés és a csapatmunka az előrejutás és a siker feltétele	<ul style="list-style-type: none"> - együttműködés, - szerep megosztás, - természeti és fizikai tapasztalatok, - természettudatosság, - előrelátó gondolkodás és cselekvés
Fal- vagy sziklamászás, leereszkedés, magas kötélpálya	Fizikai és pszichikai határok megtapasztalása	<ul style="list-style-type: none"> - tudatos testérzékelés, - koncentráció, - felelősség, - bizalom, - bátorság, - a félelem és az ellenállás kezelése
Tutajépítés és azon utazás	A szűk térben kell együttműködni, és tekintettel lenni egymásra, miközben intenzív szociális tapasztalati, együtt döntési és tervezési, érdekérvényesítési lehetőségek állnak rendelkezésre	<ul style="list-style-type: none"> - együttműködés, - szerepmegosztás, - teljesítménykészség, - egymásra való tekintettel levés, - tolerancia, - konfliktuskezelési készségek
Projekt	A csoport feladatot állít magának szociális vagy természeti területen. Közösen terveznek, vizik véghez, értékelik és dokumentálják	<ul style="list-style-type: none"> - tervezési kompetenciák, - gondosság, - kezdeményező-készség, - szervezés és koordinálás

■ Az élménypedagógia és a fiatalkori szükségletek

A testi változások megjelenésével egy időben a fiatalban erős igény jelentkezik a továbblépésre, felfedezésre, tapasztalatszerzésre egyrészt szerelmi és más társas kapcsolataiban, másrészt az egoizmus és a szociális impulzusok között egyensúlyozva. A saját világvélemény, a reális önkép, az önállóság kialakításához, az önbizalom megerősítéséhez a gyermekotthonban nevelődők több segítséget igényelnek, mint családban élő társaik. A kalandhelyzet vagy a természeti sportok önmagukban sajátos struktúrát teremtenek.

A cél tehát lehet a kontaktus megteremtése a környezettel, illetve az egyénnek saját magával, valamint a szociális tanulás elősegítése. Az előbbi esetben olyan helyzeteket kell előidézni, ahol a fiatal szembesül saját helyzetével, láthatja képességei és szellemi önértékelése fejlődését. Felelősséget kell vállalnia döntéseiért, kellő tér nyílik kreativitása, spontaneitása, kezdeményező-készsége kibontakoztatására és improvizációra és alkalma van testi erőfeszítésre. A szociális tanulás érdekében olyan körülmények szükségesek, ahol másokért is felelősséget kell vállalnia, el kell fogadnia a normákat, együtt kell működnie. Ilyen feltételek mellett javul a konfliktusmegoldó-képesség, fokozódik a

nyitottság, a bizalom és az érzések kimutatása. Fontos azonban, hogy az ilyen programok a hétköznapokból induljanak és oda is térjenek vissza, máskülönben a szerzett tapasztalatok nehezen vihetők át a mindennapok gyakorlatába. Az érzelmek kezelése, átélése és tudatosítása szintén sarkalatos pont az élménypedagógiában. Az érzelmek kezelésének megtanítására, átélésére kiemelkedően alkalmas az élménypedagógiában gyakorta alkalmazott magas kötélpálya. Itt metaforikus helyzetben jelennek meg heves érzelmek: a bizalom önmagában és másokban, a félelem kezelése és leküzdése, a segítségnyújtás másoknak, illetve annak elfogadása stb. A reflexió során az átélt helyzetek helyesen, a valóságnak megfelelően értelmeződnek, tükröt állítanak az egyénnek, és párhuzamot mutatnak a mindennapi helyzetekkel. Az így felismert viselkedés és érzelmi reakciómódok később átlendítik egy már régóta meglévő vagy ismétlődő problémán, illetve alapot teremtenek a további fejlődésre, változásra.

■ Élménypedagógia a gyermekotthonokban

Willy Klawe és Wolfgang Bräuer szerint az élménypedagógiának nemcsak módszereket, hanem elvnek, kiindulási pontnak kellene lennie a családjukból kiemelt gyerekek nevelésében.

A szakellátásba nevelkedő gyerekek közül az élménypedagógiai programok célcsoportjába tartozhatnak azok, akik: előzetes negatív tapasztalataik következtében és / vagy lelki sérüléseik miatt bizalmatlanok, elhárítják a kapcsolatokat; agresszívek, magukra és másokra veszélyesek lehetnek; elhárítják a teljesítményt; perspektívátlanok; önbizalomhiányban szenvednek. Más szóval, mindenkinek hasznos és szükséges, aki olyan élet-történettel rendelkezik, mint a gyermekotthonokban élők. Az alábbiakban a szakellátásban előforduló négy alkalmazási területet vázolok, egy-egy Németországban és Ausztriában is alkalmazott élménypedagógiai programfajtaival illusztrálva őket. Valamennyi alkalmazási formában kiemelt jelentőségű a nevelő és nevelt kapcsolatának alakulása a programok közben. A megélt élmények, a kialakult bizalom, egymás erősségeinek és gyengeségeinek megértése kiindulópontja lesz a további együttműködésnek, és ily módon jelentősen megkönnyítheti a nevelést.

A mindennapokban alkalmazott élménypedagógia tulajdonképpen bármi lehet, ami kellő kihívást és fejlődési lehetőséget rejt magában akár a személyiségfejlődés, akár a szociális viselkedés terén. Ilyenkor diagnosztikus szerepe is lehet, mert élménypedagógiai helyzetben sokkal több kiderül az egyénről, viselkedése indítékairól, sajátosságairól, mint a hétköznapi szituációkban. Így a kihívás nemcsak a résztvevőkre, hanem a nevelőkre is vonatkozik.

Akár egyetlen problémásabb gyerek jelenléte az egész csoport helyzetét megnehezíti. A nevelők sokszor nem tudnak mit kezdeni az eszkalálódó szituációkkal, a fiatal viselkedésén semmilyen módszerrel nem tudnak változtatni. Ilyen esetekben sokat szóba kerülni a pszichiátriai kezelés szükségessége, amit a gyerekek nagy része elutasít. Véleményem szerint a pszichiátriai kezelés gyakran nem a megfelelő válasz a felmerülő nehézségekre. Az újabb és újabb krízisekre új válaszok születnek, de ezek nem jelentenek hosszú távú megoldást, így ismét krízishelyzet áll elő, immár erősebben, intenzívebb tetőponton. A kri-

zisintervencióként alkalmazott élménypedagógia előnyei közé tartozik, hogy a program időtartama alatt a fiatal egy időre kikerül a csoportból. Az élménypedagógiai program célja ilyenkor az intenzív eszmecsere a konfliktushelyzetről, illetve annak kialakulásáról; a kívánságok és szükségletek kimondása. Az elvárásoknak egyszerűeknek kell lenniük és a program alatt a visszatérésre, az újrakezdesre és a kapcsolat (újra)felvételére is fel kell készíteni a résztvevőt. A kellő elmélyülés és az eszkárlódó szituációtól való távolítás érdekében gyakran külföldön vezetnek az ilyen projekteket. Ilyenkor az élménypedagógus / nevelő és növendéke együtt, egymásra utalva boldogulnak egy idegen országban, többnyire eldugottabb faluban, kevésbé lakott vidéken. Sokszor ők építik meg vagy rendezik be lakhelyüket, majd ott kezdik meg az életet, kialakítják az önellátás feltételeit. Az ilyen helyzet nagy önállóságot igényel, és a program vége általában nincs előre rögzítve. Ezzel a módszerrel kapcsolatban azonban felmerülhet a probléma, hogy a berendezkedés után az otthonihoz hasonló motivációs problémák lépnek föl.

Hasonló módszert szoktak alkalmazni a zárt nevelés alternatívájaként is. Ilyenkor a célok közt szerepel a beilleszkedés egy kiscsoportba, a motiváció és a kezdeményezőkézség fejlesztése, a szociális viselkedés és a felelősségvállalás, valamint az autonómia javítása, a konstruktív munkaviselkedés elsajátíttatása, illetve az önellátás megtanítása. E célok eléréshez használható a vitorlázó-projekt (ld. még Deibele, 1982; Zimmermann, 1983; Roeloffs, 1990.). A vitorlázás közben a feladatok és tevékenységek világosan felismerhetők, azok végrehajtása közvetlenül ellenőrizhető és értékelhető. Gyakori az azonnali pozitív megerősítés, ami redukálja a hatalmi harcokat. Az összefaragság és a mindenkinek egyformán a rendelkezésére álló közös feltételek a kapcsolatok újradefiniálására adnak lehetőséget, különösen konfliktusok esetén. Az egyenrangúság megteremtésének feltételei is adottak ilyen helyzetben. A kis tér miatt kölcsönösen tekintettel kell lenni egymásra, ez javítja a toleranciát és a konfliktusmegoldó-képességet. A vitorlázás mint tevékenység új testi és technikai kihívások elé állít, és ezáltal könnyen részesít hátrélményben. A természettel való közvetlen találkozás és konfrontáció feloldhatja a kötött beállítottságokat, és a viselkedésminták átgondolására készítet. A hajón tanult hétköznapi alkalmazásának kérdése megfelelő utógondozással megoldható.

Az élménypedagógia „utolsó mentőövként” való alkalmazása a már kriminalizálódott fiataloknál jöhet számításba. Az ő esetükben is értelemszerűen szükséges a megszokott környezetből való kikerülés. Az új hely és az idegen nyelv lehetőséget biztosít arra, hogy minden téren (újra) megismerjék és definiálják magukat. Az így adódó tanulási helyzetekben sok iskolai tananyag is közvetlenül elsajátítható, ami azért is előnyös, mert az ilyen fiatalok gyakran kimaradnak az iskolából. A más kultúra, új napirend fokozza az egymásra utaltságot; a tolerancia és a kompromisszumok szükségszerűek; a testi és szociális korlátok hangsúlyosabbak. A program eredményességéhez hosszabb idő szükséges, hiszen a deviáns viselkedésminták leépítése, az újak elsajátítása és azok elmélyülése több hónapig is eltarthat. Ezért a különböző függőségek (alkohol, drog) hatásos kezeléséhez is feltétlenül ilyen, hosszabb távú projekt szükséges. A program során sokoldalú individuális és csoportos tapasztalat válik elér-

hetővé, javul az önállóság, az önértékelés, az érdekérvényesítő-képesség rugalmasabbá válik. Fejlődik az önismeret, mert elkerülhetlenné válik a személyiségerők mozgósítása. Nehézséget jelenthet a szupervízió és a tanácsadás hiánya a projektvezető részére, illetve kritikaként fogalmazható meg, hogy túlságosan az individuumba koncentrálnak, a jelentőséggel bíró csoportdinamikai folyamatok háttérbe szorulnak. Ugyanakkor több és hosszabb távú eredményt lehet elérni élménypedagógiával az ilyen fiatalok esetében, mint például a kizárólagos javítóintézetivel.

Az élménypedagógiai módszer hatásai közé tartozik az eddig ismeretlen képességek felfedezése; az öntudat, az én-tapasztalat, a kitartás növekedése; feldolgozhatóvá teszi az eddig elnyomott, elfojtott érzéseket; lehetőség nyílik a közösség pozitív megélésére és ezáltal összetartozás, illetve valahová tartozás élményének megtapasztalására; segít a félelmek kezelésében; pszichomotorikus kompetenciát ad; fejleszti az empátiakészséget. Mindezzel a szakellátásban élő gyerekek kritikátlan szeretetigénye és kötődési képtelensége például hatékonyan befolyásolható. A természet és az egyedüllét sokszor felszabadítóan hat; a nem várt eredmények növelik az önbizalmat, ugyanakkor a kudarcok is könnyebben kompenzálhatóak. A sikereknek köszönhetően általánosan növekszik a motiváció és az iskolai tanulási kedv. A nagyobb felelősségvállalás és önállóság, valamint az, hogy a tettek következményei közvetlenül megtapasztalhatók, érettebbé teszi a személyiséget. A nevelők számára sok esetben a problémáknak addig rejtett okai tárulnak fel, így azok kezelése a továbbiakban könnyebbé válik.

A viselkedészavarok mindegyikére képes választ adni egy jól megválasztott és levezetett élménypedagógiai program. A zavarok kezeléséhez pozitív érzelmi, szociális és kognitív megerősítés szükséges. Az érzelmi dimenzió javításához növelni kell a frusztrációtűrést, az önállóságot, a kreativitást, és lehetőséget kell biztosítani az elmélyülésre, tudatosításra. Kognitív síkon feladatcentrikus tevékenységekkel lehet sikereket elérni, mert ezek erősítik a belső motivációt és a kíváncsiságot.

Jó példa erre egy önellátó tábor vagy evezőtúra, ahol egy-egy feladat megoldása saját érdekből is táplálkozik. Nem azért kell tűzfát gyűjteni, mert a nevelő azt mondta, és az engedetlenség büntetéssel jár, hanem azért, mert ha nincs tűz, mindenki fázni fog. Itt jól láthatóan, de indirekt módon belép a helyzetbe a másokért való felelősségvállalás is, ami szintén hathat a belső motiváció emelkedésére. A szociális megerősítés feltétele a bizalom ösztönzése, előhívása, illetve a kapcsolatok folyamatossága. Látható, hogy az élménypedagógia mindhárom dimenzióban alkalmas arra, hogy pozitív megerősítést és visszajelzést adjon, illetve megteremtse ennek feltételeit. A kezdeti lelkesedést és reményt ugyanis közvetlenül tapasztalható siker koronázza. Ez magabiztosságot és önbizalmat ad, a kihívások folyamatos növelésével pedig súlyosabb gondokat is meg lehet oldani. Így fordítható át a negatív körforgás pozitívba. Az élménypedagógiának egyik nagy előnye, hogy mindezek a folyamatok szinte észrevétlenül történnek, ezért nincsen „pedagógiai jellegük”.

Az élménypedagógiai projektek hasonlóan alkalmasak lehetnek a személyiségzavarok kezelésére. Az *antiszociális személyiségzavarral* küzdő gyerekek és fiatalok számára a sport,

a fizikai munka alkalmas arra, hogy mintegy levezető szelepként szolgáljon, ugyanakkor alkalom nyílik bizonyos normák elsajátítására is. Az élménypedagógiai lovasterápia szintén nagyon hatásosnak bizonyul. A lóval való kapcsolat fokozatosan épül ki, tekintettel van a résztvevő félelmeire, bizonytalanságára, ugyanakkor ezek leküzdésére is törekszik. A terápia nem csak lovaglásból áll. A lóval való kapcsolat alakítása és alakulása feltárja a személyiség egyes jellegzetességeit, a különböző gyakorlatok (pl. terelés, hívás, területszerzés, együtt mozgás stb.) pedig tükröt mutatnak a társas viselkedésről, és leképezik mindennapi helyzeteink lélektanát, hozzáállásunk gyökereit; lecsupaszított formában jelenik meg, hogy milyen megfontolásokból választunk egy-egy viselkedési módot társas kapcsolatainkban. A lóval való relaxáció felidézi az ősbizalom állapotát, teljes ellazuláshoz segít, és rengeteg energiát ad.

A *depresszió* a gyerekkorra kifejezetten jellemző szorongás-típusok közé tartozik, serdülőkorban a lányok körében fordul elő gyakrabban. Az élménypedagógiai programok a tevékenység során megtapasztalható saját erősségek és értékek, a jelenlét fontossága a sikeres feladatmegoldás szempontjából, az egyes szituációk cselekvésre kényszerítő jellege miatt alkalmasak lehetnek arra, hogy kimozdítsanak a depresszív állapotból.

Az élménypedagógiai projektek szervezésekor Pedro Graf szerint kilenc kérdésre kell ügyelni¹⁷.

1. Ki? (ki a „megrendelő” – lakóotthon, fiatal)
2. Miért? (kiinduló problémahelyzet)
3. Kinek? (célcsoport)
4. Mihez? (célok)
5. Mit? (rendelkezésre álló és kifejlesztendő projektek)
6. Hogyan? (módszerek és munkamódok)
7. Hol? (helyszín)
8. Ki által? (projektvezetés – team)
9. Mivel? (projektfinanszírozás)

■ Élménypedagógia Ausztriában

Ausztriában az 1990-es évek közepe óta egyre növekszik az élménypedagógiai projektek száma, időtartamuk két naptól egy évig terjedhet. Ezért érdemes röviden áttekintenünk, milyen programok voltak az elsők, illetve hogyan épülnek be most Bécsben a gyermekvédelmi szolgáltatások rendszerébe az élménypedagógiai módszerek.

Ma Ausztriában több szervezet biztosít élménypedagógiai programokat, melyeket két kategóriába sorolhatunk. Az elsőbe tartoznak azok az intézmények, amelyek a gyermekvédelem és gyermekjólét területén saját klienseik számára szerveznek projekteket. A másik kategóriába azok a szervezetek sorolhatók, amelyek önálló élménypedagógiai egyesületként dolgoznak (pl. az IOA is, ld. lejjebb). Ezek hasonlóak a németországi Outward Bound Iskolákhoz, és a (tovább)képzésen túl iskoláknak, szoci-

ális létesítményeknek, esetenként cégeknek szerveznek projekteket.

Az első nagy projekt az „Arbeitsgemeinschaft Noah” (Noé Munkacsoport), a továbbiakban 'Arge Noah') programhoz fűződik. 1983-ban szervezték meg holland és német mintára az első vitorlás-projektjüket. A kilenc hónapig tartó Európa körüli utat nehéz szociális körülmények között élő és súlyos életvezetési krízisben lévő fiataloknak ajánlották fel, hogy a program során új életvezetési és kapcsolati keretet találhassanak. A projekt rendkívül hatásosnak bizonyult, ezért azóta is rendszeresen szerveznek ilyet. A hajótúrák mellett már hosszú távú gondozást is biztosítanak a résztvevő fiatalok számára három lakóházban Alsó- és Felsőausztriában. A Zentrum Spattstrasse – Institut für sozailpädagogische Initiativen (Szociálpedagógiai Kezdeményezések Intézete) szintén élménypedagógiai projekteket szervez. A vitorlázáson kívül náluk rövid- és középtávú programok is vannak. A Zenrtum szorosan együttműködik az Arge Noah-val.

Egy másik jelentős élménypedagógiai szervezet az „Initiative für Outdoor-Aktivitäten” (Kezdeményezés a Kültéri Tevékenységekért, a továbbiakban IOA). Az IOA 1987 és 1992 között a büntetett előéletű fiatal felnőtteknek szervezett projekteket. Az IOA Bécsben képzést biztosít a sporttudományok területén, illetve élménypedagógiai programokat szervez iskolai osztályoknak, szakmunkás iskoláknak, valamint szociális munkát végző intézményeknek.

Egy ausztriai kutatás¹⁸ szerint az élménypedagógia jövőjét pozitívan látják azok a nevelők is, akik még nem vettek igénybe ilyen programot növendékük/növendékeik számára. A megkérdezettek fontosnak tartották, hogy az élménypedagógia gyakran és a hétköznapi életbe beépülve jelenjen meg a lakóotthonokban. Az általános vélekedés szerint fiatalabb kortól el lehet kezdeni a módszer alkalmazását, mert valószínű, hogy ha korábban kezdenek el ilyen módon foglalkozni a gyerekekkel, jelentősebb eredményeket lehet elérni, és a prevenció is jobban érvényesülhet esetükben. Ugyanakkor az élménypedagógiai projekteknél némileg negatív színezetet ad, hogy csak súlyos eseteknél veszik őket igénybe, amikor más már nem segít. A gyermekvédelemben dolgozók hasznosnak tartanak, ha a vér szerinti család számára is lehetőség nyílna a részvételre. A résztvevő fiatalok számára a legpozitívabban megítélt körülmény általában a csoport és az együttlét lehetősége. Ezért is igényel nagy figyelmet a csoport összeállítása. Kiemelik továbbá az új helyek megismerésének izgalmasságát és az önkéntesség által nyújtott örömet. A többség szerint az önértékelés, a türelem és a mások iránti figyelem terén profitáltak a legtöbbet a projektekből, bár ez gyakran olykor csak évek múlva tudatosult bennük.

¹⁷ Pedro Graf, Maria Spengler: *Leitbild- und Konzeptentwicklung*, ZIEL Verlag, Augsburg, 2004.

¹⁸ *Erlebnispädagogik – Anspruch und Wirklichkeit, Entwicklung und Stand der Erlebnispädagogik in Oberösterreich* In.: Marianne Gumpinger (szerk.): *Forschen, entwickeln, lernen Fachhochschul Studiengang Sozialarbeit*, Linz 2005. 261-366. o.

Az élménypedagógiai projektekre az Oase nem kap külön címzett támogatást. A Stadt Wien az alap keretösszegegen felül magasabb gondozási díjat állapít meg a gyerekek után, ehhez járul még a pszichoterápiás és egyéb intézkedésekre és a szabadidős tevékenységekre adott keret. A gyors reakció a krízis helyzetek esetében lényeges tényező a projektek eredményessége szempontjából, ezért fontos, hogy szükség esetén az anyagi erőforrás és más, materiális eszköz gyorsan rendelkezésre álljon. Ha sürgős a helyzet, és éppen kevés az intézmény saját kerete, a MAG 11-hez lehet még többlettámogatásért folyamodni. Walter Eichman, az Oase vezetőjének állítása szerint a MAG 11 nem szokta elutasítani az ilyen kéréseket. „Tudják, hogyha nem támogatják a programjainkat, a problémás gyerekek kiesnek a rendszerünkől, és visszakérülnek hozzánk.”²⁰

Ilyen többek között a WG Rosendorf, ahol pszichiátriai kezelést igénylő, szexuálisan és/vagy fizikailag bántalmazott gyerekek élnek.

A WG Rosendorf speciális intézmény az alsó-ausztriai régióban élő, pszichoterápiás kezelést igénylő 6-19 év közötti gyermekek és fiatalok részére. Mivel mind a tíz itt élő gyermek traumatizált és bántalmazott, több módszert is használnak nevelésükben, kezelésükben. A gyerekek többnyire más lakóotthonokból kerülnek át ide, mert előző helyükön nem tudták hathatósan kezelni problémáikat; viselkedészavarokkal küzdenek, illetve antiszociális magatartásúak.

Az élménypedagógia itt leginkább az (ön)reflexióképesség fejlesztését célozza. A programokat a résztvevők korára való tekintettel állítják össze úgy, hogy mindenkinek legyen benne könnyebb és nehezebb feladat. Ugyanakkor ez a helyzet jó terepet kínál egymás elfogadásának és tolerálásának megtanulására. A projektek minden félévben (iskolai tanév szerint) egy téma köré csoportosulnak (pl. érzékelés és az öt érzékszerv). Élménypedagógiai programot minden negyedik hétvégén szerveznek, illetve nyáron egy hetet, télen 10 napot szánnak ilyen projektekre. A tanév során hétvégéken Ausztrián belül utaznak valahová, télen a hegyekben túráznak vagy síelnek; a nyári élménypedagógiai projekt keretében pedig eveznek vagy lovas kocsival járnak a vidéket (mindkettőt Magyarországon). A külföldi program előnye a már említetteken túl, hogy más kultúrákkal, szokásokkal ismerkednek meg, illetve megélik, milyen idegennek lenni, nem érteni a nyelvet, és ez szintén a toleranciaéhséget fokozza.

A programok egyik lényeges eleme az önellátás, a napi feladatok elvégzésének csoportok közötti cserélődése. El-

maradhatatlan a napi reflexió. E téren jól megfigyelhető a fejlődés: a program elején csak szórványosan fejtik ki véleményüket, és főleg általánosságokat mondanak. Magukkal egyáltalán nem, a többiekkel annál inkább kritikusak. A program végére azonban apró részletekre is képesek reflektálni, vagyis tudatosan érzékelik azokat, és elhelyezik magukat a helyzetben. A keretfeltételek élménypedagógiai hatása mellett, azt erősítendő önismereti, csapatépítő és egyéb, a módszer repertoárjába megtalálható játékokat játszanak. Ezeket a nevelők előre aprólékosan megtervezik, de alkalmazásuk során a gyerekek hangulatához, fáradtságához és az adott helyzethez rugalmasan igazodnak. A játékok révén tudják erősíteni és mélyíteni a napi élményeket, tapasztalatokat. A célokat mindig a gyerekekkel közösen határozzák meg, gyakran írásba is foglalják. Ezáltal nő az önállóság, valamint az önismeret, az önreflexió és a tudatos cselekvésre való képesség. A viselkedési szabályok közös definiálása ugyancsak ezért fontos. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyermekek igénylik a szabályokat, azok betartására és betartatására nagy hangsúlyt fektetnek. A célok közt szerepelhet bármi, ami az egyén vagy a csoport szempontjából fontos. Gyakran célként fogalmazódik meg egymás végighallgatása, az egymásra való figyelem, illetve a konfliktus megoldására való törekvés. A projekt eseményeiről, az egyes gyermekek fejlődéséről, változásairól a program vezetői naplót vezetnek.

Minden gyermeknek lehetősége van évente 3 napot az általa kiválasztott nevelővel tölteni. A gyermek döntheti el, mi legyen a program. Az ilyen hosszúhétvégék nagyon személyesek, meghittek lehetnek, ami a kapcsolat minőségének bázisjellege miatt rendkívül hasznos. A gyermekotthonban nevelkedő gyermekek életéből hiányzik az az élmény, amelyet a normál családban élő gyermekek természetes módon megkapnak: az intim, kétszemélyes helyzet, amelyben a gyermek kizárólagos figyelmet kap. A traumákat átélt gyermekeknél a védtettség érzése olyan konstruktív folyamatokat képes elindítani, amelyek lehetőséget adnak a rendeződésre, a belső erőforrások aktivizálására. A személyes megérintettség és annak kimutatása a nevelő részéről szintén hasznos lehet a további munka szempontjából.

Az elért eredmények többnyire az önbizalom és az önreflexió terén érzékelhetők. E két tényező a további változások alapja. Ha itt fejlődés tapasztalható, az a személyiségtegyező és / vagy a viselkedésminták módosítását is megkönnyíti. Mivel a programokon többnyire minden gyerek részt vesz, és azokat a nevelők szervezik, az elért változásokkal a lakóotthonban is tovább lehet dolgozni. A WG Rosendorf vezetője azt is fontosnak tartja, hogy néha „cool, menő” dolgokat is csináljanak (görkorcsolyázás fűcsőben, krosszmotorozás stb.), amiben a nevelők esetleg nem olyan ügyesek. Ez azért fontos, mert a gyerekek önbizalmát növeli, ha valamiben jobbak a felnőtteknél. Másrészt, mivel családi helyzetükkel nem büszkélkedhetnek, lakóotthonukkal, nevelőikkel, programjaikkal eldicsekedhetnek.

²⁰ Elhangzott az interjú során 2006. 09. 14-én Bécsben

²¹ Adatok és információk a WG Rosendorf vezetőjével, Markus Schoberrel készített interjú alapján

Az intézmény finanszírozásáért a regionális önkormányzat felelős. Gyermekeként 140 eurós napi normatívából gazdálkodnak, aminek nagy része bérre, étkeztetésre, az intézmény fenntartására stb. fordítódik, a fennmaradó összegből lehet többek között az élménypedagógiai projekteket finanszírozni, azokra ugyanis egyéb forráslehetőség nincs.

Mindkét típusú nem állami lakóotthonba olyan gyerekek kerülnek, akiket a MAG 11 nem tud saját lakóotthonaiban elhelyezni, így ők általában súlyosabb esetek²². Az általam meglátogatott szerződéses intézmények maguk szerveznek élménypedagógiai programokat; az állami lakóotthonoknak pedig rendelkezésére áll az Élménypedagógiai Centrum (Erlebnispädagogisches Zentrum, a továbbiakban EPZ), amely szintén a MA 11 alá tartozik.

■ AZ EPZ – ÉLMÉNYPEDAGÓGIAI CENTRUM²³

Az EPZ felépítését és munkájának ismertetését azért tartom fontosnak, mert úgy gondolom, érdemes lenne Magyarországon is megvalósítani egy hasonló központot. Az EPZ-et 1995-ben alapította az intézményt azóta is vezető Udo Pajank, valamint Eveleine Brehm azzal a céllal, hogy az élménypedagógiai projekteknak teret nyissanak a gyermek- és lakóotthonok szociálpedagógiai munkájában. Az évek során az EPZ szolgáltató központtá nőtt, amely a MA 11 alá tartozó szociálpedagógiai intézményekben nevelkedő gyerekek számára biztosít élménypedagógiai programokat (évente átlagosan 15-öt). Ezek egyrészt speciális problémákra, másrészt a lakóotthonokban folyó pedagógiai munka támogatására koncentrálnak. A számottevő igényekre való tekintettel az EPZ egész évben szervez egyéni és csoportos, hosszú- és rövidtávú projekteket. Az EPZ programjait szívesen veszik igénybe, mert az esetek döntő többségében jelentős változást eredményeznek, és ezáltal megkönnyítik a nevelők további munkáját. Az EPZ-ben mindössze négy élménypedagógus dolgozik, ezért nem tudják az összes igényt kielégíteni; évente körülbelül 80 gyermeket tudnak élménypedagógia projektre vinni. (Bécsben 50 lakóotthon van, mindegyikben 8 gyerek illetve fiatal él.) Az EPZ tehát kizárólag a Stadt Wien saját lakóotthonaiban élő, 12-19 éves gyerekek részére szervezi programjait. A csoport nagysága függ a projekt körülményeitől, a résztvevők problémáitól és pszichés helyzetétől; általában 6-8 főből áll. Az alacsony szociális kompetenciájú vagy komoly pszichés zavarokkal küzdő fiataloknak egyéni projekteket biztosítanak.

Az egyéni szükségletekhez való alkalmazkodás megköveteli a legkülönbözőbb eszközök alkalmazását, a lebonyolításra alkal-

²² A lakóotthoni elhelyezést számos intézkedés előzi meg: szociális munkás támogató segítségével a családnak, családsegítés, terápia, napközi otthon vagy hetes iskola, védelembévitel. Ezután próbálják valamelyik lakóotthonban elhelyezni a gyereket. A lakóotthonok viszont túlterheltek, mert sok esetben túl sok idő telt már el, mire megszületett a megfelelő intervenció, a helyzet súlyosabbá vált, amire az állami lakóotthonok többnyire nincsenek felkészülve; férőhely- és kapacitáshiánnyal küzdenek.

²³ Bécsben a Heim 2000 elnevezésű reform keretében felszámolták a nagyobb gyermekotthonokat, azokból regionként egy maradt meg az enyhe- és középsúlyos értelmi fogyatékkal élő, a rendszerbe 14 évnél idősebb korukban kerülő gyerekek számára. Ezekben az otthonokban belső iskola működik, és a fiataloknak több szakma elsajátítására nyílik lehetőségük.

mas helyszínek bővítését. Az EPZ projektjei között találunk ke- nu-, kajak-, vitorlástúrákat, tutajépítést csakúgy, mint utazást; sziklamászást, barlangászást, sítúrákat, sivatagi és mountainbike biciklitúrákat; lovas túrákat; sivatagi karavántúrákat. Emellett szerveznek még önálló projekteket erdei házakban és nem-specifikus projekteket, valamint továbbképzéseket a nevelőknek.

Az EPZ munkatársai egy évre előre összeállítják a projektválasztékot. Ezek között vannak hosszú- (téli és nyári) és rövidtávúak (egy hét vagy hosszúhétféve). A programot a MA 11 jóváhagyja, és biztosítja a szükséges keretösszeget a lebonyolításhoz. A projekttervezetet minden bécsi lakóotthonnak elküldik, illetve egyes gyerekek esetében kifejezetten ajánlják bizonyos programok igénybe vételét. Tehát a részvétel részben meghívásos alapon történik, részben pedig a lakóotthonok keresik meg az EPZ-et. Ez utóbbi esetben az EPZ munkatársai konzultálnak a nevelővel, valamint az érintett fiatallal. A konzultáció során körvonalazódik a probléma, tisztázzák az elérni kívánt célokat, kijelölik a megfelelő projektet és csoportot. Lehetőség van egyéni projekt szervezésére is, amennyiben a helyzet ezt indokolta teszi. Az előzetes beszélgetés nemcsak a kapcsolatfelvétel szempontjából lényeges, hanem a csoportösszeállítás szempontjából is megkerülhetetlen. Minden csoportban van olyan gyermek, aki nem először vesz részt ilyen projektben, ez megkönnyíti az újak normakövetési hajlandóságát. A hosszú projektek után utógondozást is végeznek, hogy a transfert megkönnyítsék. Minden program befejeztével ismét összeül az élménypedagógus, a nevelő és a fiatal, és megbeszéli a történeteket, változásokat, jövőbeli terveket. Fontos, hogy a nevelők tisztában legyenek a gyermek által megélt eseményekkel, mert ez befolyásolhatja további munkájukat. Az élménypedagógus gyakran kapcsolatban marad a fiatallal. A programokon többször részt lehet venni, és ezzel a lehetőséggel a gyerekek szívesen élnek. Ily módon a beindított folyamatokon tovább lehet dolgozni, aminek haszna egyértelmű. Az EPZ projektjei esetében még nem volt példa arra, hogy félbe kellett volna szakítani egy programot.

Az EPZ munkamódszere a következő: A projektek első fázisa az előkészítés. Ekkor kell megismerni a résztvevő gyerekeket és fiatalokat külön-külön, majd megfigyelni őket csoportban is, hogy kirajzolódjanak a várható csoportdinamikai folyamatok. Az elérendő célok meghatározása után ki kell választani a problémák megoldására és célok elérésére legalkalmasabb módszereket, eszközöket és a helyszínt, valamint el kell intézni a szükséges adminisztratív feladatokat. A második szakasz maga a projekt levezetése. Ekkor kezdődik tehát a szociális tanulás a csoportban, új tevékenységek megtanulása (evezés, sziklamászás stb.) távol a szokott miliótól. A harmadik, levezető fázis az utógondozás, amelynek hossza a projekt időtartamától és intenzitásától függ. A nevelők szintén találkoznak a projektvezetővel egy lezáró beszélgetésre. Ilyenkor elemzik a kidolgozott pedagógiai intézkedéseket, és szükség esetén egyeztetik a további együttműködés módját.

Az EPZ indulásakor még kétféle megközelítéssel dolgoztak. Az egyikben egész lakóközösségeknek szerveztek projektet, a másik inkább a nehezen kezelhető gyerekekre fókuszált, és őket – a csoportból kiemelve – vitték hosszabb időtartamú élmény-

pedagógiai programokra. A vélemények máig megoszlanak abban a tekintetben, hogy melyik az eredményesebb módszer. Láttuk, hogy az ilyen projektek milyen erősen hatnak és építenek a személyközi kapcsolatokra. Ebből a szempontból tehát az előbbi koncepció a kívánatosabb. Arról is szó esett azonban, hogy egy-egy nehezebb eset milyen mértékben leterhelheti a csoportot, és mennyire el tudja lehetetleníteni a nevelést. A második megközelítés tehát a csoporton való könnyítés, a krízisszituációtól való távolítás szempontjából lehet eredményes. Emellett az EPZ munkatársai úgy vélik, az önbizalom, a kitartás, a biztonságérzet erősödése a kapcsolati változások alapjait képezhetik, ezért nem jelent olyan nagy hátrányt, ha a fiatal nem szokott közegével vesz részt a programokon. A magam részéről úgy gondolom, hogy mindkét módszerre szükség van az eredményes nevelés, a személyiség- és/vagy viselkedészavarok korrigálásának sikeréhez.

A lakóotthonban dolgozó nevelők véleménye szerint az EPZ működése jelentősen megkönnyíti munkájukat, egyaránt jót tesz az egyes gyerekeknek és a csoportnak is. A MAG 11 által végzett kutatás²⁴ ugyancsak kimutatja, hogy az EPZ megítélése nagyon pozitív, a szakemberek meggyőzőnek, sokoldalúnak és hatásosnak tartják a projekteket. Azt is hangsúlyozták, hogy az élménypedagógusokkal való szakmai eszmecsere során a nevelők, gondozók új információkhoz juthatnak. A leggyakoribb változásként a kommunikációs és cselekvési képesség javulását, az agresszív megnyilvánulások és az irracionális félelmek, az önbizalomhiány csökkenését, a közösségi tevékenységek fejlődését és a közösség iránti igény növekedését nevezték meg. Mivel a pszichés változások projekt-függőek, ezeknél nem tudunk általános irányvonalat mutatni. A kutatás szerint a fiatalok 76%-a teljes mértékben elégedett a programokkal. Az élménypedagógiai módszerek hatásosságát az is jól szemlélteti, hogy a nevelők 91%-a eredményesnek ítélte a projekteket.

Mindent egybevetve a kutatás alapján elmondhatjuk, hogy az élménypedagógia – miközben a fiatal szociális környezetére is hatással van – olyan fejlődési folyamatokat indít el, amelyekre a lakóotthonok hétköznapiiban nem nyílik mód. A kutatás megerősítette, hogy a projekteken résztvevők kiválasztásánál ügyelni kell a nemi összetételre: a nem-specifikus projektek alkalmasabbak bizonyos problémák kezelésére, és nem jelenik meg bennük a fiúk és a lányok polarizálódása. Minél nagyobb a projekt kihívása, annál erősebb a közös tevékenységek iránti igény és a kialakuló kölcsönös szimpátia. Ugyanakkor a súlyos problémák esetében az élménypedagógia „csak” az első lökést tudja megadni a megoldás felé, a további munkához elmélyült és körültekintő pedagógiai koncepció szükséges. Ezért érdemes az élménypedagógiát a hosszú távú nevelési tervbe integrálni, a projektek után összefogó utógondozást tartani.

■ A jelenlegi magyarországi helyzet és a kilátások

Ma Magyarországon az élménypedagógia még alig ismert fogalom. Ez idáig talán az Kültéri tréningek terjedtek el leginkább, azok is főként a „forprofit” szférában, menedzser továbbképzésként vagy csapatépítő tréningek formájában. A gyermekvédelmi szakellátásban csak elvétve találkozunk ezzel a módszerrel.

Találhatunk néhány gyermekotthonoktól független szervezetet. Ilyen az ÁGOTA (Állami Gondoskodásban Élő és Veszélyeztetett Fiatalok Támogatásáért Alapítvány)²⁵, amely nyári élménypedagógiai táborokat szervez a szakellátásban élő gyerekeknek. Az Alapítvány azonban nem független az evangélikus egyháztól, céljai között megjelenik a gyermekek „pre-evangelizációja” is, tehát nem csupán élménypedagógiai tevékenységet folytat. Az általam megkérdezett gyermekotthonok közül csak egyben hallottak az ÁGOTÁ-ról.

Az élménypedagógia elterjedtségének feltérképezéséhez több, a Fővárosi Önkormányzat által fenntartott gyermekotthonban készítettem interjúkat, melyek tapasztalatait az alábbi fejezetben ismertetem.

■ A budapesti gyermekotthonok vezetőivel, munkatársaival készített interjúk tapasztalatai

A budapesti gyermekotthonok mindegyikében szerveznek különböző szabadidős programokat. Ezek leginkább sportprogramot jelentenek, sok helyen járnak kirándulni, mindenhol van nyári tábor (általában kenutúra vagy balatoni üdülés). Több intézményben is törekednek arra, hogy a gyermekek különórakra járjanak, ami az integráció, a külső kapcsolatok felépítése szempontjából rendkívül fontos. A gyerekek kitartása, motivációja azonban gyorsan lankad, nem szívesen mennek idegen helyre, új emberek közé, saját ötleteik a szabadidő hasznos és értelmes eltöltésével kapcsolatban pedig ritkán vannak.

Kérdésemre, hogy van-e élménypedagógiai program az intézményben, mindenhol ezeket a szabadidős programokat sorolták fel, ez arra enged tehát következtetni, hogy hazánkban az élménypedagógiát azonosítják a szabadidő eltöltésének szervezésével. Élménypedagógiának tekintik a kézműves foglalkozást, a futóversenyt, a sportszakkört, a kirándulásokat, a színház- és mozilátogatást, a balatoni nyaralást, a biciklitúrát, a sítábort. Ezeknek természetesen lehet kedvező hatása mindazokra a dimenziókra, melyekre az élménypedagógiai projektek is hatnak, de a szervezett reflektálás hiányának következtében a tapasztalatok nehezebben mélyülnek el, és sokkal kevésbé képesek alakítani a hétköznapi viselkedést. A programok szervezését általában a fejlesztőpedagógus végzi, vagy azok a nevelők, akik ezt fontosnak tartják. A Róbert Gyermekotthonban például Szendrey István szervezett rafting túrákat Ausztriába. Két növendéke, aki azelőtt drogproblémával küzdött, azóta raftingotartó lett. Miután azonban a nevelő másik intézménybe ment, már nincsenek vadvízi evezések a Róbertben. Néhány gyermekotthonban a gyermekeknek lehetősége nyílik terápiás művészeti foglalkozáson

24 E. Brousek, S. Friedlmayer, E. Reznicek, A. Walter: „EIN KICK IN DIE ANDERE RICHTUNG“ EVALUATION DES ERLEBNISPÄDAGOGISCHEN ZENTRUMS DER MA 11; Eine qualitative und quantitative Untersuchung fünf erlebnispädagogischer Projekte MAG 11 Juli 2001 (kézirat)

25 www.agotaalapitvany.hu

való részvételre. A Bokréta lakásotthonok közül például három csoportnak szerveznek zeneterápiát, a Kossuth Lajos Gyermekotthonban pedig művészetterápia van. Itt az egyik pszichológus szabadidő-szervezőként is tevékenykedik. Kifejezetten élménypedagógiai program egyedül a Cseppkő Gyermekotthonban van: a legproblémásabb gyerekeket invitálják háromnapos kirándulásra, ahol az önellátás mellett élménypedagógiai játékokat is játszanak, az eseményeket pedig folyamatosan és közösen reflektálják. A program még csak most indult be, ezért hatásairól nem tudunk hosszú távú következtetéseket levonni, a kezdeti eredmények azonban biztatóak. Általánosságban tehát elmondható, hogy a gyermek- és lakásotthonok igyekeznek strukturálni a gyermekek szabadidejét, lehetőleg minél többféle lehetőséget biztosítanak növendékeiknek, de a Bécsben elterjedt koncepció még nem jelent meg hazánkban. A programok minőségében és gyakoriságában meghatározó az igazgató hozzáállása és nyitottsága, a nevelőtestület motiváltsága.

Az élménypedagógiával kapcsolatban ellenérvként felmerülhet az anyagi erőforrások hiánya. Az élménypedagógia kritériumai azonban a tevékenységben, annak levezetésében és reflektálásában ragadhatók meg, tehát nem feltétlenül pénz, inkább szakértelem, lelkesedés és elhivatottság kell hozzá. A másik sűrűn emlegetett panasz, hogy a „nehéz gyerekekkel” nem vagy csak ritkán lehet eredményt elérni. Az alapvető félreértés abban rejlik, hogy a szakellátásban kizárólag a gyermeket akarjuk megváltoztatni, és nem gondolunk arra, hogy az őt körülvevő feltételek és saját hozzáállásunk módosításával több sikert érhetnénk el a nevelésben, a fiatalok társadalomba való beilleszkedésében és önálló életre nevelésükben egyaránt. Szomszédunk, Ausztria már alkalmazza a módszert és jelentős eredményeket ér el vele. Úgy gondolom, sok mindent érdemes volna átvennünk, nekünk is bevezetnünk; emellett abban a szerencsés helyzetben is vagyunk, hogy az Ausztriában elkövetett hibákból tanulhatunk, és elkerülhetjük őket.

■ Az élménypedagógia előnyei a szociális munka szemszögéből

A szociális munka alapvető célkitűzése a képesség tevés. A gyermek- vagy lakóotthoni nevelés szempontjából ez jelenti egyrészt az önálló életvezetésre való felkészítést, a társadalomba való beillesztést, másrészt a személyiségfejlesztését, a konfliktuskezelés és problémamegoldás elsajátíttatását, a szociális kompetenciák szélesítését. Az élménypedagógia az otthonokban dolgozó szociális munkásoknak, nevelőknek nem csak azért jelenthet nagy segítséget, mert a gyerekek viselkedését és személyiségét pozitívan befolyásolja, könnyítve ezzel nevelésüket. Az olyan fajta projektek, amikor a gyermek egy időre kikerül a csoportból egyrészt az egész csoportot tehermentesítik, másrészt a projektet követő konzultáció a nevelő és az élménypedagógus között új megközelítéseket adhat a további nevelési munkához. Még előnyösebb hatásai vannak az olyan projekteknek, melyekben az egész csoport, a nevelőkkel együtt vesz részt. Ilyen esetben a növendékek és nevelőik más helyzetben is megismerhetik egymást, mint a gyermekotthon keretein belül, a csoport igazi közösséggé kovácsolódhat. Új képességek kerülhetnek felszínre, mindkét fél megmutatkozhat más, addig nem

felszínre kerülő oldaláról. A „rossz gyerek”, akivel mindig probléma van, kiléphet ebből a skatulyából a nevelő szemében is. A közös élmények összekötnek, mindkét fél előítéleteit leépíthetik a másikkal szemben, és ez a további együttműködés szempontjából rendkívül hasznos. Az addig kezelhetetlennek tűnő növedékekhez új csatornákon keresztül lehet eljutni. Az élménypedagógiai projektek során a nevelők több sikerélményhez juthatnak, megerősítést kaphatnak munkájukról.

Az élménypedagógia alkalmazása a szociális munka más területein is alkalmazható. Feljebb felsorolt hatásai miatt sikereket lehet elérni vele a szenvedélybetegek körében, és ígéretes lehet a családterápiában is, vagyis a családsegítő központ tevékenységébe is beilleszthető.

Tóth Julianna

(A tanulmány forrás- és irodalomjegyzéke a Szerkesztőségben elérhető.)

Meghívó

A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület évi rendes közgyűlést tart, melyre ezúton szeretettel meghívja tagjait. A közgyűlés **helyszíne:** 1064 Budapest, Podmaniczky u. 75. I. em. 1.

Időpontja: 2007. május 8. 10.óra

Amennyiben a közgyűlés határozatképtelen, a megismételt közgyűlést 2007. május 8-án 12 órakor tartjuk.

Napirendje:

- a Közhasznúsági jelentés megtárgyalása és elfogadása
- a Felügyelő Bizottság írásbeli beszámolójának meghallgatása
- az Egyesület képviselőivel összefüggő kérdések megtárgyalása, döntés a képviselő módjáról
- egyéb, az Alapszabály módosításával kapcsolatos javaslatok megtárgyalása
- tagdíjfizetési kérdések, módosítások
- tagfelvétel, tagok nyilvántartásának módja
- egyebek

Tájékoztatjuk az érintetteket, hogy a Legfelsőbb Bíróság 2/2007. Közigazgatási jogegységi határozata értelmében az egyesületi tagok tagsági jogviszonyukból eredő jogosultságukat nem csak személyesen, hanem meghatalmazás, tehát képviselő útján is gyakorolhatják.

Az Egyesület formanyomtatványa a 061-2253526-os telefonszámon vagy a csagyi@mail.datanet.hu e-mailcímen is igényelhető.

Budapest, 2007. április 10.

Értesítés

A Család, Gyermek, Ifjúság Kht. közgyűlést tart.

A közgyűlés **helyszíne:** 1064 Budapest, Podmaniczky u. 75. I. em. 1.

Időpontja: 2007. május 8. 12.óra

Amennyiben a közgyűlés határozatképtelen, a megismételt közgyűlést 2007. május 8-án 14 órakor tartjuk.

Napirendje:

- a Közhasznúsági jelentés megtárgyalása és elfogadása
- a pénzügyi beszámoló elfogadása
- egyebek

Budapest, 2007. április 10.